

ЛЕКЦІЯ 1: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК БАГАТОМІРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ПЛАН.

1. Сутність соціальної роботи.
2. Соціальна робота в економічній сфері.
3. Соціальна робота в соціальній сфері.
4. Соціальна робота в політичній сфері.
5. Соціальна робота в духовній сфері.

Головні поняття теми: соціальна робота, об'єкт і предмет соціальної роботи, соціетарність, імпаурмент, відчуження, безробіття, «зрівнялівка», економічна поляризація, соціальна спільність, соціальна сфера, середні верстви, маргіналізація, гетто, капітал громадянськості, міграція, «гастарбайтер», біженець, вільний час, суспільство масового споживання, екзистенційна фрустрація.

ПИТАННЯ 1

Соціальна робота може характеризуватися у трьох взаємопов'язаних вимірах: практичному, науковому і освітньому. У практичному вимірі вона постає як *різновид фахової діяльності, спрямованої на підтримку людей, які опинилися у скрутних життєвих обставинах.* Важливою умовою виконання цієї місії є пізнання закономірностей ефективної діяльності з надання підтримки тим, хто її потребує.

Тим самим, соціальна робота переходить до наукового виміру, виступаючи у вигляді *міждисциплінарної науки, у фокусі якої синтезуються відповідні теоретичні досягнення філософії, соціології, психології, педагогіки та ін.* Специфічна ознака такого синтезу – відтворення закономірностей функціонування та розвитку суспільних відносин у режимі *соціетарності, тобто взаємопідтримки особистості та суспільства.*

У свою чергу, потреба передачі накопиченого практичного і науково-теоретичного досвіду наступним поколінням зумовлює необхідність формування освітнього виміру, в якому соціальна робота виступає як *напрямок професійної освіти, що інтегрує комплекс навчальних дисциплін, спрямованих на формування культури фахової підтримки людей у скрутних життєвих обставинах.*

Підтримка інших – непроста і навіть ризикована справа. Загроза полягає в можливості потурати утриманським і споживацьким нахилам й інстинктам людей, деякі з яких можуть швидко звикати до зовнішньої допомоги, втрачаючи здатність і бажання самостійно працювати і забезпечувати себе. Яскравий художній опис такого небезпечного сценарію представлений Джеромом К. Джеромом, який змалював образ «Леді Щедрої», штучна, надумана «допомога» якої зумовлює перетворення нормальних людей-працівників на асоціальних злиднів-утриманців []. Напевно, справжня соціальна підтримка спрямована на те, щоб зміцнити людину, збільшити її автономність, зробити її вільним і самостійним учасником соціальної співпраці і, у такий спосіб, забезпечити розвиток суспільства в цілому.

З огляду на це міркування, у всіх своїх вимірах соціальна робота у специфічний спосіб реалізує сутнісне призначення з імпаурменту клієнтів, тобто активізації їх соціальної суб'єктності, їх здатності до самоорганізації та самодіяльності. Більш доступно сутність діяльності соціальних працівників може бути передана тезою: «Допомогти людині навчитися допомогти собі самій». Іншими словами, йдеться про професійне наснаження внутрішніх сил як індивідуальних, так і групових клієнтів тих або інших соціальних служб.

Сутність соціальної роботи визначається природою її *об'єкта* – людини, функціонування або розвиток якої у певній системі суспільних відносин відзначається проблемністю з точки зору незадоволеності її істотних потреб. Найважливішу специфічну рису суспільних відносин

складає їх особлива рефлексивна природа: виникаючі поза волі окремої людини, тобто об'єктивно, вони водночас реалізуються через цілеспрямовані загальнозначущі дії їх учасників: індивідів, груп, організацій та ін.

Нездатність на такі дії є проявом *відчуження людини від суспільства – процесу руйнування соціальних взаємозв'язків, спотворення здібностей і властивостей людей на щось відокремлене від них і пануюче над ними*. Кажучи по-іншому, у випадку соціального відчуження людина втрачає здатність виступати суб'єктом суспільних відносин, а натомість стає об'єктом волі тих або інших антисоціальних сил. Соціальна робота покликана протистояти цим процесам, адже її *предметом і є пошук шляхів, форм, методів і технологій подолання соціального відчуження людини або, по-іншому, відновлення її соціальної суб'єктності*.

Грунтуючись на викладеному, розглянемо ті сутнісні завдання соціальної роботи, які вона виконує у провідних сферах суспільного життя: економічній, соціальній, політичній і духовній.

ПИТАННЯ 2

У економіці головне завдання соціальної роботи полягає у відновленні та активізації економічної суб'єктності людини, тобто її здатності виступати вільним і відповідальним учасником економічних відносин.

Характер розв'язання цього завдання зумовлюється природою економічних відносин як системи суспільних взаємозв'язків і взаємодій, що виникають між людьми в процесі виробничої діяльності. Підґрунтя економічної сфери складають відносини власності на засоби виробництва. Власність, як діюча в суспільстві система відносин доступу до обмежених ресурсів, містить у собі три складових: власник – предмет власності – невластник. Розгортання цієї системи зумовлює становлення людини як економічного суб'єкта, здатного самостійно приймати рішення з приводу організації виробничої діяльності, обміну і перерозподілу її продуктів.

Поруч із тим розвиток відносин власності відзначається внутрішньою суперечливістю та пов'язаний із болісними процесами відчуження. Останні виникають, коли призначення власності зводиться лише до споживацької, суб'єкт-об'єктної взаємодії: «власник – предмет власності». Відтак виникає «закритий», відчужений характер економічних відносин: штучна відокремленість від суспільної праці як власника засобів виробництва, так і найманих працівників. Одним з яскравих прикладів цієї небезпечної ситуації є *безробіття – втрата нормальних економічних зв'язків людини з суспільством, згортання її трудових навиків і професійних здібностей, виникнення сприятливих умов для формування у неї споживацьких настроїв і ціннісних орієнтацій*. Таким чином, особистість безробітного деформується, по суті, він стає іграшкою стихії ринка і споживацтва.

Зазначена ситуація зумовлює необхідність соціальної роботи з групами ризику в сфері економіки: безробітними, пенсіонерами, людьми з обмеженими функціональними можливостями, з низьким рівнем доходів та ін. Держава відіграє особливу роль для подолання процесів їх економічного відчуження як суб'єкт *соціально орієнтованої політики, провідна мета якої за сучасних умов – забезпечення загальносоціального режиму функціонування і розвитку відносин власності як форми організації суспільної праці*. По суті, йдеться про державно-владне забезпечення соціалізації функцій власності за допомогою податкового перерозподілу суспільного багатства, укладання соціально орієнтованих приватизаційних договорів, контролю їх дотримання, гарантування зайнятості, соціального та пенсійного страхування, освіти, професійної перепідготовки, підвищення кваліфікації та ін. Урешті-решт, держава створює нормативно-правове підґрунтя для розгалуженої мережі організацій, які займаються соціальною роботою в сфері економіки:

- 1) спеціалізованих державних установ (департаменти праці та соціального захисту, служба зайнятості, пенсійний фонд, інспекції з питань праці, фонд соціального страхування, освітні заклади, центри підвищення кваліфікації та ін.);

2) спеціалізованих громадських організацій, виробничих підприємств, комерційних установ (відповідні підрозділи суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, профспілки, об'єднання інвалідів та ін.).

Практика виявляє складність визначення та дотримання тієї міри підтримки груп соціально-економічного ризику, за якою втрачаються стимули активної праці. Йдеться про проблему співмірності винагороди зайнятої частини населення і відповідного розміру соціальних компенсацій, що одержують особи, відсторонені від продуктивної діяльності в силу різноманітних обставин (економічних, вікових, стану здоров'я та ін.). Небезпека полягає у так званій *«зрівнялівці»* – *зрівнянні доходів членів суспільства без прив'язки до якості і кількості їх трудового внеску*. Подібне спрямування соціальної роботи веде до втрати довіри у суспільних відносинах та розповсюдження їх асоціальних форм (*«соціальне утриманство»*, *«ухилення від сплати податків і зборів»*, *«конвертизація заробітної плати»* та ін.).

Водночас так само небезпечна зворотна тенденція з применшення соціальної ролі держави, згортання державно-громадянської мережі соціальної роботи. Її закономірний наслідок – *«соціально-економічна поляризація»* - *процес глибокого соціального розшарування суспільства за ознакою доступу до економічних ресурсів*. Як і у випадку *«зрівнялівки»*, руйнується економічна суб'єктність широких верств населення, у масовій свідомості зменшується цінність продуктивної праці, розгортається гострий соціальний конфлікт з непередбачуваними наслідками. Умовою попередження загроз *«зрівнялівки»* та *«поляризації»* є виконання відповідних завдань соціальної роботи в інших сферах суспільної життєдіяльності.

ПИТАННЯ 3

У соціальній сфері головне завдання соціальної роботи *полягає у відновленні та активізації зв'язків людини зі суспільними спільнотами різних рівнів*.

Специфіка його розв'язання визначається природою соціальних відносин, що виникають між людьми у процесі самоорганізації та розвитку соціальних спільностей (демографічних, територіальних, етнічно-національних, класових та ін.). При цьому під *соціальною спільністю* розуміємо *історично сформоване стійке об'єднання людей, які перебувають у взаємодії і підтримують один одного в реалізації індивідуальних і спільних інтересів*. Їх виникнення та розвиток обумовлюється низкою об'єктивних факторів: походження, кровна спорідненість, територія спільного проживання, спільний тип діяльності в системі суспільного розподілу праці, спільність економічних інтересів та ін. Крім того, важливу роль для формування соціальних спільностей відіграють і суб'єктивно-духовні фактори: спільна мова, традиції, ідентичність, історична пам'ять, довіра, прагнення до переваг солідарної взаємодії та ін.

У процесі виникнення соціальних спільностей і відносин між ними утворюється особлива *соціальна сфера суспільства, призначення якої – соціалізація людини, забезпечення цілісності її життєдіяльності як суспільної істоти*. Міра інтегрованості окремого індивіда до тих або інших соціальних спільностей вказує на основні віхи процесу його самореалізації як сім'янина, представника громади, народу, нації, професіонала-трудівника, громадянина і, нарешті, людини в цілому. Те саме стосується і окремих соціальних груп, характер залучення яких до соціальних спільностей вищого порядку вказує на ступінь їх соціалізації як колективних суб'єктів-у-собі (спільні потреби ще не усвідомлені достатньою мірою), далі – суб'єктів-для-себе (формування групових інтересів) і, на найбільш високому рівні, суб'єктів-для-інших (усвідомлюється взаємозв'язок групових і суспільних інтересів)[3].

У той же час спотворення соціальної сфери, руйнування або деформація соціальних зв'язків людини означає збіднення її буття, яке губить свою цілісну багатомірність як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. Кажучи по-іншому, індивід або група буцімто згортаються

у деяку частинку, атом, відокремлений від багатства матеріальної та духовної культури людського роду, або своєрідний тромб, відторгнений від корисного кровообігу суспільного організму. Тим самим, як сніжний ком, розростається феномен соціального відчуження, небезпечного протиставлення людини і суспільства.

У сучасному суспільстві для подолання цих негативних процесів важливе значення має комплексна соціальна робота державних і недержавних суб'єктів, передусім, із подолання загроз економічної поляризації та розлому соціального організму за лінією «наймана праця – капітал». Позитивним результатом цієї діяльності стає розширене відтворення за рахунок робітників, селян, інтелігенції, підприємців *середніх верств як спільності людей, які «об'єднані відносно високим рівнем життя, зайняті різноманітними видами професійної діяльності, маючи стійкі джерела доходу»* [1, с. 125], характеризуються такими спільними рисами духовного соціально-психологічного профілю, як *«певна задоволеність своїм укладом життя, прихильність до основних соціально-економічних, політичних, культурних, релігійних цінностей, законослухняність»* [1, с. 125].

Характерний для середніх верств стабільний, відносно високий рівень доходів, отримуваних за рахунок активної виробничої діяльності, забезпечує розвиток масового попиту на предмети життєвої необхідності, задаючи певний рівень споживання, який уникає крайнощів зайвої розкоші та нестерпного нестатку. Тим самим утворюються належні соціальні умови для формування та розвитку особистості сучасного виробника – кваліфікованого працівника з високорозвиненою соціальною та виробничою мотивацією. У той же час, суб'єктивна складова феномена середніх верств є важливим чинником поліпшення самопочуття особистості в суспільстві, виникнення у масовій свідомості довірчої атмосфери, зняття озлобленості та агресивності, створення сприятливої ситуації для інтенсивного розвитку мережі як державних, так і громадянських закладів соціальної роботи. Тобто *середні верстви є водночас і передумовою і результатом поступального розвитку*

соціальної роботи. Проте їх зростання, звісно, не означає цілковитої гармонізації суспільних відносин і усунення загроз соціального відчуження. Натомість виникають *нові небезпечні ситуації – нове проблемне поле діяльності соціальних працівників*.

Найперше, пом'якшення протиріччя між найманими працівниками та підприємцями утворює сприятливі умови для прискорення науково-технічного прогресу та у зв'язку з цим персоніфікації виробничої діяльності, загального збільшення темпів суспільного розвитку. Усе це в сукупності, в свою чергу, зумовлює взаємопов'язані між собою диверсифікацію (урізноманітнення) й індивідуалізацію соціальної структури. Зазначені тенденції спричиняють бурхливий сплеск багатоманітності соціальної сфери, зміцнення нелінійного, поліфонічного, плюрального характеру взаємозв'язку інтересів суспільства та особистості, набуття ним більшої безпосередності. Внаслідок цього соціальні проблеми індивідуалізуються та навпаки, індивідуальні негаразди все частіше обертаються проти суспільства у всій своїй повноті. Невідповідність між суспільними й особистими інтересами стає ситуаційною, переломлюючись через найрізноманітніші соціальні відмінності. Крім того, з огляду на зростаючу динамічну складність соціальної структури збільшується ймовірність відставання певних категорій населення від соціальних змін, ймовірність втрати ними соціальнозначущих позицій у суспільному розподілі праці та соціальній структурі.

Порушення соціальних зв'язків взаємопов'язано із надзвичайним загостренням у сучасну добу *проблеми маргіналізації, тобто декласування частини суспільства*. До маргіналізації найбільш схильні представники різноманітних соціальних меншин, які внаслідок сукупності суб'єктивних й об'єктивних причин соціально-медичного, соціокультурного, демографічного, економічного плану нездатні належною мірою «вписатися» у домінуючу в суспільстві соціально-економічну систему, а також адаптуватися до домінуючих культурних орієнтацій і цінностей: ВІЛ-інфіковані, безробітні, молодь, засуджені, колишні засуджені, етнічні

меншини, мігранти, безпритульні та ін. За сучасних умов зв'язок маргіналів із суспільним розподілом праці та основними соціальними структурами у багато чому опосередковується за допомогою державних і громадянських соціальних служб:

- 1) центри соціальних служб для сімей, дітей і молоді;
- 2) інститут дільничних соціальних працівників;
- 3) притулки для безпритульних;
- 4) заклади інтернатного типу для дітей-інвалідів;
- 5) геріатричні пансіонати;
- 6) пенітенціарна служба;
- 7) спеціалізовані громадські організації та фонди, орієнтовані на роботу з соціальними меншинами та ін.

Виключеність маргінальних прошарків із процесу безпосереднього виробництва складає об'єктивне підґрунтя можливості їх протистояння активно зайнятій у виробничій діяльності частині населення (до речі, основних платників податків), яка складає, як правило, соціальну більшість. Тим самим формується потужне джерело антисоціальності, що дезінтегрує сучасне суспільство. Іншими словами, суспільні інтереси, що формуються та реалізуються в межах сучасної соціальної сфери і більшою мірою зорієнтовані на інтереси активно зайнятих, обертаються проти особи, яка опинилася часто не лише з власної провини, а і внаслідок не залежних від неї причин у стані втрати соціальних зв'язків, у свого роду особливій зоні відчуження.

Така тенденція порушення соціальної єдності небезпечна. Як справедливо пише Р. Дарендорф, суспільство, що «готове примиритися з тривалим існуванням групи, яка не має у ньому ніякого реального застосування, ставить під питання власне існування» [4, с. 216]. Вирішення проблеми маргіналізації, напевно, пов'язане з подальшим розвитком соціальної роботи з подолання так званих *гетто* – *соціокультурних локальних зон вилучення людини із нормальних соціальних відносин та*

розширеного відтворення маргіналів. Зменшення соціально неблагополучних районів та інтеграція їх мешканців до загальнозначущих форм соціальних відносин, до суспільної співпраці – важлива ділянка діяльності соціальних працівників. Просування в окресленому напрямку тісно пов'язане з соціальною роботою у політичній сфері.

ПИТАННЯ 4

У політичній сфері важливе завдання соціальної роботи складає відновлення та активізація громадянськості або громадянської суб'єктності людини, тобто її здатності виступати вільним і відповідальним учасником громадянських відносин.

Громадянські відносини виникають на підґрунті права і політики, соціальної самоорганізації та державно-управлінської діяльності. Фокус цих відносин зосереджується на формуванні і реалізації *правового статусу людини і громадянина як сукупності їх прав і обов'язків, гарантованих державою та міжнародним співтовариством*. Для цього вкрай важливим є характер участі у політико-державних відносинах з огляду на прямий зв'язок між приватною та політичною, публічною свободою людини: чим активніше вона впливає на вирішення політико-публічних, загальнозначущих питань, тим більшим виявляється соціально-правовий простір для її індивідуально-групової, приватної життєдіяльності.

Крім того, в умовах ускладнення і прискорення соціального розвитку громадянські, політико-правові зв'язки дедалі більше амортизують, пом'якшують різноманітні соціально-економічні ризики. Йдеться про ефект *капіталу громадянськості – сукупності соціальних можливостей індивідуальної самореалізації як похідних від громадянських відносин*. Адже здатність брати в них участь забезпечує людину можливістю впливати на порядок денний публічного обговорення, виносити на нього власні питання та відкривати суспільно-значущі шляхи їх реалізації. Тим самим з'являються громадянські, політико-правові важелі, що змушують всіх учасників

суспільної взаємодії рахуватися з інтересами один одного. А значить громадянськість відіграє роль своєрідної форми суспільної підтримки людини у пошуку себе, свого місця у соціально-економічній системі в умовах динамічних змін.

У той же час формування громадянської суб'єктності нашою хується на значні труднощі, що і задають проблемне поле сьогоденної соціальної роботи. Передусім, нерівномірність сучасного соціально-економічного розвитку, величезна дистанція між рівнем життя у місті та селі, у розвинених і бідних країнах сприяють збільшенню потоків міграції, *тобто переміщенню населення на нові для них території з іншими соціально-економічними, політико-правовими, духовно-культурними умовами життєдіяльності*. Як наслідок, реалізація громадянських зв'язків людини може ставати вкрай проблематичною.

Так, у випадку внутрішньої міграції недосконалість механізму територіальної реєстрації громадян може серйозно перешкоджати реалізації їх виборчих прав, права на одержання медичної допомоги та ін. Ще більше проблем і колізій виникає у випадку міжнародної міграції, у процесі якої величезні маси населення можуть зазнавати значних дискримінаційних обмежень з боку приймаючих держав, втрачати зв'язки з Батьківщиною і навіть із власними сім'ями. Нині ці негативні процеси вкрай болісно переживає Україна, мільйони громадян якої виступають у ролі так званих «*гастарбайтерів*» – (від нім. *Gastarbeiter* – *гість-робітник*), змушених працювати в країнах далекого та близького зарубіжжя часто у важких та екстремальних умовах. Причому деякі з них потрапляють до рук кримінальних структур, які, користуючись їх безправністю, незнанням мови та місцевих умов, роблять цих людей об'єктом нещадної експлуатації, нерідко у формі справжнього рабства.

Крім того, для українського суспільства є актуальною проблема вимушених переселенців із зон екологічного лиха (насамперед, йдеться про постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС), стихійних лих (повені в деяких

областях Західної України), а також військово-політичних конфліктів. Останній аспект проблеми постав особливо гостро 1990-ті роки у зв'язку з хвилями мігрантів із Придністров'я, Абхазії та інших «гарячих точок» сучасного світу, багатьом з яких було надано статус біженця – *«особи, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни»* [6].

Суб'єктами соціальної роботи з мігрантами, так чи інакше, виступають усі вже згадані державні та громадянські служби в економічній та соціальній сфері. Разом із цим особливості діяльності з відновлення громадянських зв'язків переселенців обумовлює і формування спеціальних організацій таких як:

- 1) державна міграційна служба;
- 2) державна служба з надзвичайних ситуацій;
- 3) підрозділи міністерства внутрішніх справ;
- 4) підрозділи міністерства іноземних справ;
- 5) громадські організації, орієнтовані на допомогу мігрантам або членам їх сімей;
- 6) громадські об'єднання самих мігрантів (різноманітні «земляцтва», клуби, освітні заклади, засоби масової інформації та ін.).

Крім безпосередньої допомоги мігрантам, діяльність з подолання громадянського відчуження людини має й інші рівні, тісно пов'язані з соціальною роботою у духовній сфері.

ПИТАННЯ 5

У духовній сфері найголовніше завдання соціальної роботи полягає у *відновленні та активізації духовної суб'єктності людини, тобто її здатності виступати учасником відносин із творення, обміну та споживання духовних цінностей.*

Необхідність розв'язання цього завдання обумовлюється низьким ступенем внутрішньої готовності сучасної людини прийняти зростання своєї свободи, а отже, і відповідальності. Як показує досвід багатьох країн, досягнення широкими масами населення більш високого рівня економічного добробуту не має своїм автоматичним наслідком якісний підйом їх громадянської і духовної культури. Тут слід указати на *проблему зростання вільного часу*: певною мірою звільняючись розгалуженою системою державних і громадянських закладів соціальної роботи від необмеженого тиску приватновласницької економічної системи, одержуючи гарантований дохід, простір для духовно-громадянської самореалізації, широкі верстви населення не завжди поспішають усім цим скористатися, а навпаки, нерідко залучаються у нескінченну споживацьку гонитву, не виявляючи особливого бажання проявити себе у творчій та соціально відповідальній праці.

Замість очікуваної багатьма поколіннями мислителів-гуманістів самодіяльності цілісної особистості з'являється бездіяльність одномірної людиноподібної істоти, яка втратила відчуття соціальної солідарності, спорідненості з колективними соціальними суб'єктами. Причому на макрорівні розгортання цієї тенденції веде до появи так званого *«масового суспільства»* – особливого кризового соціуму, в якому відбувається розрив соціально-духовних відносин, стає домінуючим конформістський, одномірний тип людини з гедоністичними стандартами споживання матеріальних і духовних благ. Яскраво суть цього явища передає назва твору американського соціолога Девіда Рісмана «Самітний натовп» [11].

Людина-споживач не прагне брати активної участі в громадських справах, абсолютизує власні короткотермінові егоїстичні інтереси спокійного

та комфортабельного існування, схилиючись до життя за правилом французького короля Людовика XIV: «після нас хоч потоп». Об'єднуючи в собі гіпертрофований індивідуалізм і соціальне пристосуванство (конформізм), людина цього типу губить розуміння сенсу життя і виявляє внутрішню соціально-духовну слабкість перед обличчям викликів сучасності. Будучи не спроможна витримати інтенсивне напруження сучасного життя, вона легко надломлюється, потрапляючи в пастки алкоголізму, наркоманії, виступаючи легкою здобиччю різноманітних релігійних сект, психологічних маніпуляторів та ін. Таким чином, надзвичайно зростає кількість потенційних клієнтів соціальних служб, коріння проблем яких складає *екзистенційна фрустрація – особлива форма духовної спустошеності людини на рівні смислових, загальнозначущих ціннісних орієнтирів її буття*.

Щоб дати на зазначену проблему адекватну відповідь, соціальні працівники змушені виконувати науково-евристичні, просвітницько-педагогічні та психолого-терапевтичні ролі, а до мережі інституцій соціальної роботи неминуче залучаються:

- 1) науково-дослідні заклади (зокрема, Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики та Національної академії наук України);
- 2) відповідні підрозділи та факультети вищих навчальних закладів;
- 3) заклади середньої освіти і дошкільного виховання;
- 4) засоби масової інформації (просвітницькі і виховні програми, телепередачі, художні фільми та ін.);
- 5) організації соціально-психологічної підтримки (психотерапевтичні центри, «телефони довіри», групи самодопомоги та ін.);
- 6) відповідні служби релігійних організацій.

Фокус усіх зазначених учасників соціальної роботи зосереджується на комплексному пізнавально-духовному освоєнні закономірностей діяльності зі збереження, відновлення та розвитку соціальної суб'єктності людини та на

цьому підґрунті відповідного корегування її ціннісних орієнтацій. Виконання цієї місії пов'язане з теоретичною і практичною діяльністю багатьох поколінь і у найбільш загальному вигляді має прояв у створенні та засвоєнні різноманітних світоглядно-пізнавальних і морально-правових систем, в яких попри конкретно-історичні соціокультурні відмінності протягом всієї історії зберігається певне загальне ядро, спрямоване на ціннісно-нормативне відтворення тих або інших аспектів закономірного взаємозв'язку між людиною, суспільством і природою. Від однієї історичної доби до іншої воно змінює форми свого прояву та дії, але зберігається у своєму сутнісному призначенні.

Власне, звідси можна побачити, що так звані «вічні» загальнолюдські цінності, нормативні ідеали є не випадковим надбанням окремих цивілізацій, а виступають своєрідною формою духовно-практичного досягнення взаємозв'язку особистих і суспільних інтересів, управління і самоорганізації, системної цілісності людини і суспільства. Зрештою базові принципи соціальної роботи: «милосердя», «гуманності», «справедливості», «солідарності» та ін. – впливають з провідних релігійних і філософських систем різних часів і цивілізацій. Проте, звісно, характер розуміння цих принципів і міра їх реалізації в різні історичні періоди і в різних культурах були відмінними, що зумовлювалося специфічними конкретно-історичними умовами дії закономірностей з відтворення соціальної суб'єктності людини.

Наш час – перехідний. Відповідно актуалізується необхідність якісного оновлення змісту принципів соціальної роботи на підґрунті виявлення особливих умов комплексного відновлення взаємозв'язку між людиною, суспільством та природою на сучасному етапі. Як результат – створюється підґрунтя для формування в свідомості людини привабливої соціально значущої перспективи, яка, за визначенням М. А. Лепського, «виражає динаміку розвитку тієї частини картини світу, яка визначає міру життя і міру смерті суб'єкта і на яку спрямована активність суб'єкта» [8, с. 380].

Відповідно до цього важливою частиною соціальної роботи

виявляється проектування освітніх відносин, зокрема, і в галузі професійної підготовки соціальних працівників адже, як справедливо відзначають дослідники, «... потенційні можливості розвитку людства, перш ніж актуалізуватися у реальних соціальних структурах, мають бути спроектовані в рамках системи освіти та реалізовані в ціннісних орієнтаціях, когнітивних здатностях і мотивах поведінки людей, що будуть створювати ці соціальні реалії» [9, с. 26].